

Назоўнікі 3-га скланення

Гэта назоўнікі ўсіх родаў, якія ў *gen. sg.* маюць канчатак **-is**.

Аснова назоўнікаў 3-га скланення заўсёды вызначаецца па форме *gen. sg.*

Тыпы 3-га скланення

1. **Зычны тып**. Гэта **няроўнаскладовыя** назоўнікі (у *gen. sg.* больш складоў, чым у *nom. sg.*) **з асновай на адзін зычны**: homo, **homīn-is** *m* — чалавек; auctoritas, **auctoritāt-is** *f* — улада; tempus, **tempōr-is** *n* — час.

2. **Змешаны тып**. Гэта:

а) **няроўнаскладовыя** назоўнікі **з асновай на два больш зычныя**: urbs, **urb-is** *f* — горад, dens, **dent-is** *m* — зуб, os, **oss-is** *n* — костка;

б) **роўнаскладовыя** назоўнікі (у *nom. sg.* і *gen. sg.* аднолькавая колькасць складоў), якія ў *nom. sg.* заканчваюцца на **-es, -is**: civis, **civ-is** *m* — грамадзянін, aedes, **aed-is** *f* — будынак.

3. **Галосны тып**. Гэта назоўнікі **ніякага роду**, якія ў *nom. sg.* заканчваюцца на **-e, -al, -ar**: rete, **ret-is** *n* — сетка, animal, **animāl-is** *n* — жывёла, nectar, **nectār-is** *n* — нектар.

Такім чынам, кожны тып характарызуецца дзвюма прыкметамі:

Тып	1-я прыкмета	2-я прыкмета
Зычны	Няроўнаскладовы назоўнік	Аснова на адзін зычны
Змешаны	Няроўнаскладовы назоўнік	Аснова на два і больш зычныя
	Роўнаскладовы назоўнік	<i>Nom. sg.</i> на -es, -is
Галосны	Назоўнік ніякага роду	<i>Nom. sg.</i> на -e, -al, -ar

Слоўнікавая форма

Пасля формы *nom. sg.* звычайна прыводзіцца:

1) для аднаскладовых назоўнікаў (у *nom. sg.* адзін склад) — поўная форма *gen. sg.*: urbs, urbis *f*;

2) для няроўнаскладовых назоўнікаў — частка формы *gen. sg.*: homo, īnis *m*;

3) для роўнаскладовых назоўнікаў — канчатак *gen. sg.*: civis, is *m*.

Склонавыя канчаткі

Склон	Singulāris		Plurālis	
	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>
<i>Nom.</i>	розныя		es	a (ia*)
<i>Gen.</i>	is		um (ium**)	
<i>Dat.</i>	i		ibus	
<i>Acc.</i>	em	= <i>nom.</i>	es	= <i>nom.</i>
<i>Abl.</i>	e (i*)		ibus	
<i>Voc.</i>	= <i>nom.</i>		= <i>nom.</i>	

З а ў в а г і.

* Канчаткі галоснага тыпу.

** Канчаткі галоснага і змешанага тыпаў.

Такім чынам, канчаткі назоўнікаў розных тыпаў 3-га скланення адрозніваюцца ў трох формах:

Тып	<i>Abl. sg.</i>	<i>Nom. pl. n</i>	<i>Gen. pl.</i>
Зычны	e	a	um
Змешаны	e	a	ium
Галосны	i	ia	ium

Узор скланення

lex, legis f — закон; **jus, juris n** — права; **dens, dentis m** — зуб;
civis, is m — грамадзянін; **os, ossis n** — костка; **rete, is n** — сетка

Склон	Зычны тып		Змешаны тып			Галосны тып
	Singularis					
<i>Nom.</i>	lex	jus	dens	civis	os	rete
<i>Gen.</i>	leg- is	jur- is	dent- is	civ- is	oss- is	ret- is
<i>Dat.</i>	leg- i	jur- i	dent- i	civ- i	oss- i	ret- i
<i>Acc.</i>	leg- em	jus	dent- em	civ- em	os	rete
<i>Abl.</i>	leg- e	jur- e	dent- e	civ- e	oss- e	ret- i
<i>Voc.</i>	lex	jus	dens	civis	os	rete
Plurālis						
<i>Nom.</i>	leg- es	jur- a	dent- es	civ- es	oss- a	ret- ia
<i>Gen.</i>	leg- um	jur- um	dent- ium	civ- ium	oss- ium	ret- ium
<i>Dat.</i>	leg- ibus	jur- ibus	dent- ibus	civ- ibus	oss- ibus	ret- ibus
<i>Acc.</i>	leg- es	jur- a	dent- es	civ- es	oss- a	ret- ia
<i>Abl.</i>	leg- ibus	jur- ibus	dent- ibus	civ- ibus	oss- ibus	ret- ibus
<i>Voc.</i>	leg- es	jur- a	dent- es	civ- es	oss- a	ret- ia

УТВАРЭННЕ NOMINATIVUS SINGULARIS НАЗОЎНІКАЎ 3-ГА СКЛАНЕННЯ

Nom. sg. назоўнікаў 3-га скланення утвараецца двума спосабамі: сігматычна і асігматычна.

Сігматычнае ўтварэнне

Сігматычна (ад назвы літары грэчаскага алфавіта *сігма*), г. зн. пры дапамозе канчатка **-s**, утвараецца *nom. sg.* назоўнікаў мужчынскага і жаночага роду з асновамі на **-b, -p, -m, -i, -c, -g, -t, -d**.

1) асновы на **-b, -p, -m, -i**. У *nom. sg.* аснова не змяняецца:

Аснова	Прыклад
pleb-	plebs, pleb- is n — плебс, чэрнь
stip-	stips, stip- is f — узнос
hiem-	hiems, hiēm- is f — зіма
fini-	finis, fin- is m — канец

2) асновы на **-t, -d**. У *nom. sg.* **t + s, d + s > s**. Могуць адбывацца фанетычныя змены галосных:

Аснова	Прыклад
ped-	pes, ped- is m — нага
salut-	salus, salūt- is f — дабро
milet-	miles, milīt- is m — воін

3) асновы на **-c, -g**. В *nom. sg.* **c + s, g + s > x**:

Аснова	Прыклад
duc-	dux, duc-is <i>m</i> — правадыр
leg-	lex, leg-is <i>f</i> — закон

Асігматычнае ўтварэнне

Асігматычна, г. зн. пры дапамозе нулявога канчатка, утвараецца *nom. sg.* назоўнікаў мужчынскага і жаночага роду з асновамі на **-l, -r, -n, -s**, а таксама ўсіх назоўнікаў ніякага роду.

1) асновы на **-l, -r**. *Nom. sg.* супадае з асновай:

Аснова	Прыклад
consul-	consul, consul-is <i>m</i> — консул
uxor-	uxor, uxor-is <i>m</i> — жонка

У назоўнікаў на **-ter** галосны **e** ва ўскосных склонах выпадае:

Аснова	Прыклад
pater-	pater, patr-is <i>m</i> — бацька

2) асновы на **-on**. У *nom. sg.* канцавы **-n** адпадае:

Аснова	Прыклад
sermon-	sermo, sermōn-is <i>m</i> — гутарка

3) асновы на **-in**. У *nom. sg.* канцавы **-n** адпадае, галосны **i > o**:

Аснова	Прыклад
ordin-	ordo, ordīn-is <i>m</i> — парадак
margin-	margo, margīn-is <i>f</i> — край
homin-	homo, homīn-is <i>m</i> — чалавек

4) шматскладовыя асновы мужчынскага і жаночага роду на **-is, -es, -os**. У *nom. sg.* і ў іншых склонах адбываюцца фанетычныя змены (паміж галоснымі **s > r**; галосны **ī** перад **r** пераходзіць у **ē**; аснова на **-r**, які ўзнік з **s**, у большасці назоўнікаў стала формай *nom. sg.*):

Аснова	Прыклад
cinis-	cinis, cinēr-is <i>m</i> — попел
mulies-	mulier, mulīēr-is <i>f</i> — жанчына
arbos-	arbor, arbōr-is <i>f</i> — дрэва

5) аднаскладовыя асновы мужчынскага і жаночага роду на **-s**. *Nom. sg.* супадае з асновай; ва ўскосных склонах **s > r**:

Аснова	Прыклад
flos-	flos, flor-is <i>m</i> — кветка

6) асновы ніякага роду на **-men**. *Nom. sg.* супадае з асновай; ва ўскосных склонах галосны **e > ī**:

Аснова	Прыклад
nomen-	nomen, nomīn-is <i>n</i> — імя

7) Асновы ніякага роду на **-es, -os**. *Nom. sg.* супадае з асновай, але адбываюцца фанетычныя змены галосных (**o, e > u**). Ва ўскосных склонах паміж галоснымі **s > r**:

Аснова	Прыклад
corpos-	corpus, corpōr-is <i>n</i> — цела
genes-	genus, genēr-is <i>n</i> — род